

УДК 378.147.036

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНОГО
МИСТЕЦТВА

Лариса Гарбузенко

(Кіровоград, Україна)

У статті представлені результати емпіричного дослідження формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення декоративно-ужиткового мистецтва. Визначено критерії: гносеологічний, аксіологічний, праксіологічний, аутопсихологічний, креативний та їх якісні характеристики. Художньо-естетична компетентність розглядається як цілісна особистісна характеристика фахівця в галузі художньо-педагогічної освіти в єдності когнітивного, мотиваційно-ціннісного, інтерпретаційного, рефлексивного, особистісно-розвивального компонентів. Технологія формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприяє усвідомленню студентами важливості декоративно-ужиткового мистецтва для самостворення як художника і як педагога.

Ключові слова: художньо-естетична компетентність, майбутні учителі, декоративно-ужиткове мистецтво, технологія формування, критерії сформованості художньо-естетичної компетентності, художник, педагог, художник-педагог.

In the article presented results of empiric research of forming art-esthetic competence of future teachers of fine art in study process of decorative art. Defined such criteria : epistemological, axiological, praxiological, autopsychological, creative and high-quality descriptions. A art-esthetic competence is examined as integral personality description of specialist in industry artistically pedagogical educations in unity of basic components: cognitive, motivational valued, interpretation, reflektivnogo, personality developing. Technology of forming of art-esthetic competence of future teachers of fine art is instrumental in the awareness of importance of decorative art students for becoming as an artist and as a teacher. On every stage technology offered task taking into account the regional features of national culture during which future teachers find out readiness to transformation and perfection it artistically creative activity and professional growth.

Key words: art-esthetic competence, future teachers, decorative-art, forming technology, formed criteria of art-esthetic competence, artist, teacher, artist-teacher.

Постановка проблеми. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах передбачає розв'язання ряду завдань, серед яких виділяється і завдання "формування художньої компетентності – здатності керуватися набутими художніми знаннями та вміннями, готовність використовувати готовий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями за власними духовно-світоглядними позиціями" [2: 5]. Розв'язувати ці завдання покликаний і вчитель образотворчого мистецтва разом з іншими вчителями, що забезпечують вивчення освітньої галузі "Мистецтво", класними керівниками, педагогічними працівниками позашкільних установ. Важливою особливістю сучасної педагогічної науки і практики є те, що має бути не тільки досконалий рівень певної професійної спеціалізації вчителя, а й сформованість його духовної свідомості, естетичної культури, художньо-естетичної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільш повно питання професійного становлення майбутніх учителів мистецьких дисциплін, у тому числі учителів образотворчого мистецтва розглянуті у дослідженні В.Ф. Орлова [3]. Формуванню естетичної культури, художньо-естетичному вихованню, культурологічній підготовці майбутніх фахівців присвячені дослідження Л. Кондрацької [1], Ю. Пастухової [4], М. Сови [5]. Проблема формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва не була предметом дослідження в українській педагогіці.

Мета статті – представити результати емпіричного дослідження формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення декоративно-ужиткового мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Під час емпіричного дослідження формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва ми спирались на розроблені нами критерії сформованості художньо-естетичної компетентності із врахуванням того, що

художньо-естетична компетентність є цілісною особистісною характеристикою фахівця в галузі художньо-педагогічної освіти в єдності таких основних компонентів: когнітивного (володіння знаннями змісту компетентності у вигляді фактів, понять, теорій, технологій), мотиваційно-ціннісного (виявляє ставлення до змісту художньо-естетичної компетентності в системі потреб, мотивів, ідеалів, інтересів, цінностей), діяльнісно-практичного (досвід вияву художньо-естетичної компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях), рефлексивного (емоційно-вольове оцінювання процесу і результату вияву художньо-естетичної компетентності), особистісно-розвивального компоненту (прояви та розвиток особистісних якостей). Зокрема, нами визначено такі критерії: гносеологічний, аксіологічний, праксіологічний, аутопсихологічний, креативний.

Гносеологічний критерій сформованості художньо-естетичної компетентності відображає наявність системи знань з образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва; ступінь розвитку художньо-педагогічного мислення, що виявляється у поєднанні наочно-образного і теоретичного мислення; сформованість перцептивних, дослідницьких, інноваційних умінь; наявність системи психолого-педагогічних знань щодо організації художньо-творчої діяльності та естетичного виховання.

Аксіологічний критерій враховує ступінь усвідомленості художньо-естетичних цінностей, їх вагомості для сучасної художньо-творчої та виховної діяльності; сформованість потреб у систематизації та поповненні мистецьких знань; наявність позитивної мотивації до художньо-естетичної діяльності; інтерес до декоративно-ужиткового мистецтва; прагнення до самостійного пошуку розв'язання проблем; ставлення до декоративно-ужиткового мистецтва.

Праксеологічний критерій зорієнтований на міру оволодіння спеціальними технологіями (техніками) декоративно-ужиткового мистецтва; здатність здійснювати художньо-творчу діяльність; здатність раціонально застосовувати традиційні для регіонів технологічні прийоми та методи

створення художнього образу засобами декоративно-ужиткового мистецтва; здатність відображувати ідеї народного мистецтва.

Аутопсихологічний критерій відображає адекватність самооцінки майбутніх фахівців, що виявляється в процесі художньо-естетичної діяльності. При цьому враховується: достатність рефлексивних знань, показниками чого є їх глибина, диференційованість, складність; ставлення особистості до рефлексивної діяльності, показниками чого є дієвість ставлень до власної рефлексії та рефлексивної діяльності; власне рефлексивна поведінка, показниками якої є технологічність та цілісність; адекватність самооцінки майбутніх фахівців, що виявляється у процесі художньо-творчої діяльності та естетичного виховання; рефлексивна поведінка, що виявляється у використанні рефлексії як процесу художньо-творчої діяльності, так і її результатів.

Креативний критерій виявляє володіння прийомами особистісного самовираження і саморозвитку в галузі художньо-естетичної діяльності засобами декоративно-ужиткового мистецтва, прийомами самореалізації і розвитку індивідуальності в межах професії (як художника, як педагога); готовність до професійного зростання; наполегливість у досягненні поставлених цілей; здатність до індивідуального самозбереження з урахуванням специфіки художньо-естетичної діяльності.

На основі цих критеріїв на констатувальному етапі експериментальної роботи за допомогою анкетування студентів, аналізу їх робіт, спостереження за їхньою діяльністю в аудиторній та позааудиторній діяльності ми визначили рівень сформованості художньо-естетичної компетентності студентів четвертих-п'ятих курсів, майбутніх учителів образотворчого мистецтва. В цілому із 188 студентів, що брали участь у першому етапі констатувального експерименту, високий рівень сформованості художньо-естетичної компетентності мають 4 студенти (2,1 %), достатній – 63 студенти (33,5 %), середній – 106 студентів (56,4 %), низький – 15 студентів (8,0 %).

На цьому етапі ми виявили, що різні компоненти художньо-естетичної компетентності бакалаврів та спеціалістів напряму підготовки "Вчитель

образотворчого мистецтва" сформовано на різному рівні. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва мають достатній інтерес до декоративно-ужиткового мистецтва, усвідомлюють художньо-естетичні цінності, їх вагомість для художньо-творчої та виховної діяльності, у них сформована потреба у поповненні та систематизації знань з декоративно-ужиткового мистецтва.

Достатній рівень сформованості діяльнісно-практичного компоненту художньо-естетичної компетентності: студенти володіють на посередньому рівні різними техніками декоративно-ужиткового мистецтва, здатні здійснювати художньо-творчу та естетичну діяльність. Проте, ця діяльність часто здійснюється лише на репродуктивному рівні без використання усвідомленої системи знань.

Нашу стурбованість викликали не досить високі рівні сформованості когнітивного, рефлексивного та особистісно-розвивального компонентів художньо-естетичної компетентності, що виявилися: 1) у неузгодженості між володінням видами, техніками, технологіями декоративно-ужиткового мистецтва та системою знань, що повинні знаходитися в основі художньо-творчої діяльності; 2) ситуативній готовності до перетворення та вдосконалення своєї художньо-творчої діяльності та професійного зростання; 3) середньому та низькому рівні рефлексивної поведінки, не завжди адекватній оцінці сторін власної особистості та діяльності.

Для виявлення стану формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва та проблем, що виникають у цьому процесі, ми провели опитування студентів різних курсів та викладачів. У цьому анкетуванні взяло участь 502 студенти та 13 викладачів.

За результатами анкетування студентів ми зробили такі висновки: на заняттях з декоративно-прикладного мистецтва достатньо уваги приділяється формуванню мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-практичного складників художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва; студенти вказують на достатньо різноманітні види робіт, які використовуються у традиційному навчанні, з метою стимулювання та

організації практичної діяльності в різних техніках та видах декоративно-ужиткового мистецтва; значне місце у викладанні декоративно-ужиткового мистецтва займає формування когнітивного компоненту завдяки застосуванню пояснювально-ілюстративного методу навчання; викликає стурбованість те, що в практиці роботи викладачів декоративно-ужиткового мистецтва не використовується достатньо засобів для систематичного формування рефлексивного та особистісно-розвивального компонентів художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва.

У ході анкетування викладачів ми з'ясували їх бачення методів, прийомів, які сприяють в їхньому досвіді формуванню художньо-естетичної компетентності та отримали такі результати.

Як у відповідях студентів, так і викладачів, прослідковується спрямованість діяльності на формування діяльнісно-практичного та когнітивного компонентів. Відсутня узгодженість у формуванні окремих компонентів художньо-естетичної компетентності. Причину цього ми вбачаємо в тому, що декоративно-ужиткове мистецтво використовується здебільшого для формування студента як художника, недостатньо уваги приділяється розвитку його мотиваційної сфери, вдосконаленню його художньо-естетичної діяльності як педагога. Існує суперечність між потребою у підготовці висококваліфікованих фахівців здатних здійснювати художньо-педагогічну діяльність, що спрямована на збереження традицій народного декоративного мистецтва, та засиллям субкультур, кічу та інших негативних явищ.

Метою формувального експерименту було з'ясування ефективності розробленої нами технології формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення декоративно-ужиткового мистецтва.

Розглядаючи декоративно-ужиткове мистецтво, українську національну культуру як базу у процесі формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва нами розроблена технологія

цього процесу, що містить такі етапи: ціннісно-орієнтаційний, інформаційно-пізнавальний, інтерпретаційний, рефлексивний, особистісно-розвивальний.

Ціннісно-орієнтаційний етап передбачає вирішення комплексу взаємопов'язаних завдань: розвиток емоційно-почуттєвої сфери студентів через розуміння емоційного змісту творів образотворчого мистецтва; формування позитивного ставлення до себе й обраної професійної діяльності; створення умов для виникнення інтересу до сприймання мистецтва, його оцінювання, творення художнього образу засобами певного виду мистецтва; розвиток прагнення до найбільш повного особистісного росту на основі самопізнання та самоусвідомлення себе як митця і педагога.

Розвиток знань та пізнавальних процесів, що є складовими когнітивного компоненту відбувається на всіх етапах запропонованої технології, але найбільш повно здійснюється на інформаційно-пізнавальному. У процесі організації педагогічного процесу на цьому етапі ми враховували такі закономірності та їх наявність: культурологічна позиція, згідно з якою твори мистецтва є втіленням специфічної інформації та узагальнення художньої свідомості певної історичної епохи; художньо-естетичні знання та їх розвиток у студентів в залежності від педагогічної інтерпретації художньої культури, спрямованої на усвідомлення комплексної взаємодії мистецтв; зміст діяльності який залежить від культурологічних знань, обумовлених: аксіологічною функцією; ціннісною функцією, яка характеризується знаннями, що є основою творчої діяльності студентів; евристичною функцією, котра регулює загальнохудожні знання і самостійну творчу діяльність студентів в галузі сприйняття, аналізу та інтерпретації художніх творів; просвітительською і комунікативною функцією, які дозволяють спілкуватися із студентами засобами мистецтва.

Наступним етапом вказаної технології ми визначаємо інтерпретаційний. Студенти мають реалізувати свою діяльність як процес активно-дослідницького засвоєння знань та оволодіння практичним та творчим досвідом шляхом вмотивованого та цілеспрямованого розв'язання педагогічних задач, тобто

повинна реалізовуватися єдність особистісного та професійного становлення вчителя, що визначається особливостями художньо-педагогічної діяльності із школярами різного віку та художньо-естетичного виховання у процесі спілкування з мистецтвом.

З метою діагностування сформованості діяльнісно-практичного компоненту художньо-естетичної компетентності на рефлексивному етапі ми використовуємо портфоліо навчальних і творчих досягнень студентів. Створення навчального портфоліо дозволяє поєднати оволодіння знаннями з різних видів мистецтва і безпосереднє включення у практичну діяльність, відобразити динаміку розвитку студентів, слугує засобом діагностики самостійної пізнавальної та художньо-творчої практичної діяльності.

На особистісно-розвивальному етапі формування художньо-естетичної компетентності відбувається реалізація зв'язку між загальнолюдським пізнанням і творенням свого образу світу, своєї особистості. Цей процес відбувається на основі врахування основних положень особистісно орієнтованого навчання і виховання, що передбачає співробітництво, партнерську співпрацю викладача і студента, саморозвиток суб'єктів навчального процесу, виявлення їх особистісних функцій. У процесі моделювання ситуацій реальної професійної діяльності, створення проблемних ситуацій, створення ситуації вибору і відповідальності формується особистість майбутнього фахівця. Необхідно враховувати, що через вивчення та розуміння художньої культури людина прилучається до духовного світу інших людей, починає розуміти особливості їхнього життя, спостерігає й вивчає духовний світ людства, на основі чого формується власна особистість.

На початку експериментальної роботи зі студентами другого курсу особлива увага зверталася на обґрунтування доцільності формування у студентів інтересу до оволодіння знаннями, вміннями з декоративно-ужиткового мистецтва як умови успішності майбутньої професійної діяльності вчителя образотворчого мистецтва. З цією метою на перших заняттях з декоративно-прикладного мистецтва ми пропонували студентам виконувати

завдання, що передбачали розвиток емоційно-почуттєвої сфери через розуміння емоційного змісту творів декоративно-ужиткового мистецтва, формування позитивного ставлення до себе і обраної професійної діяльності, розвиток прагнення до найбільш повного особистісного розвитку.

На інформаційно-пізнавальному етапі технології формування художньо-естетичної компетентності в ході лабораторних занять з декоративно-прикладного мистецтва пропонувались завдання дослідно-пошукового характеру, наприклад: зібрати наочний матеріал з декорування текстильних виробів періодів розвитку української матеріальної культури, порівняти та визначити фактори, що зумовили формотворення орнаментики. У цьому разі у студентів виявляється культурологічна позиція, згідно з якою твори декоративно-ужиткового мистецтва є втіленням специфічної інформації та узагальнення художньої свідомості певної історичної епохи.

Прикладом завдання, що ми пропонували студентам на інтерпретаційному та особистісно-розвивальному етапах технології формування художньо-естетичної компетентності, є включення їх у проектну діяльність. Зокрема у межах мистецького руху "Alla-prima" студентам були запропоновані завдання, в яких вони могли самореалізуватися як художники, як педагоги, як художники-педагоги чи педагоги-художники. В ракурсі "художників" запропоновано організацію та проведення виставки власних робіт; "педагогів" – проведення бесід, екскурсій, пізнавальних ігор, подорожей по мистецькому заходу; "художники-педагоги" демонструють майстер-класи з видів образотворчого мистецтва; "педагоги-художники" спрямовують свою діяльність на організацію та проведення творчих майстерень.

Перед студентами була поставлена мета вибору ідеї запропонованих заходів мистецького руху. Ряд студентів відмовилося від стереотипів і запропонували власне бачення. Таким чином відбулося взаємоприйняття цілі ззовні і співпадання з особистим бажанням – розробити власну тему. Ціль переросла в мотив, мотив в постановку навчально-виховних завдань. Створюючи художньо-педагогічні умови для проведення творчих майстерень

студенти створили і методико-педагогічні умови для способів матеріального втілення задуму. Ними розроблені технологічні карти та сценарії, в яких представлений технологічний порядок з урахуванням індивідуальної роботи з кожним учасником (за потреби). Майбутні вчителі під час проведення майстерень показали як художньо-методичну майстерність, так і педагогічну. Вони чудово розподіляють свою увагу, всі засоби на досягнення і реалізацію поставленої задачі. Мета досягається завдяки взаємодії з учасниками заходу. Індивідуальний стиль спілкування став запорукою досягнення прогнозованих результатів з отриманими. Власно виконані зразки творчих робіт (міні-виставка) підсилюють авторитет студента, як художника, серед учасників, а як майбутньому вчителю дає впевненість в прийнятті твердих рішень і чіткої реалізації мети. Майбутні вчителі образотворчого мистецтва показали вміння вчити і "думати в матеріалі", на початку роботи бачити кінцевий результат, швидко реагувати і переключити учасника на інший вид діяльності з виникненням негативних емоцій, оцінювати роботу в "формі оцінного судження".

Задля визначення рівня сформованості художньо-естетичної компетентності за різними критеріями на цьому етапі ми використовували спостереження за роботою студентів, опитування, аналіз виконаних робіт та їхніх портфоліо. Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності в експериментальній та контрольній групах представлені в таблицях 1–2 та на рисунках 1-2.

Таблиця 1

Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності в контрольній групі

Рівні	Початковий рівень		Пілотний зріз		Підсумковий зріз	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
високий	8	3,3	12	4,9	13	5,3
достатній	74	30,3	90	36,9	100	41,0
середній	129	52,9	118	48,4	112	45,9
низький	33	13,5	24	9,8	19	7,8

Таблиця 2

Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності в експериментальній групі

Рівні	Початковий рівень		Пілотний зріз		Підсумковий зріз	
	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
високий	7	2,9	22	9,0	33	13,5
достатній	74	30,2	111	45,3	142	58,0
середній	132	53,9	97	39,6	65	26,5
низький	32	13,0	15	6,1	5	2,0

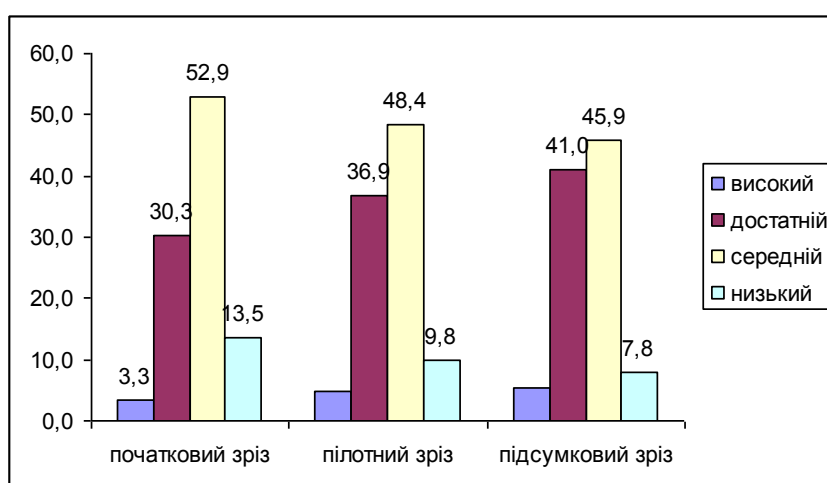

Рис. 1. Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності в контрольній групі

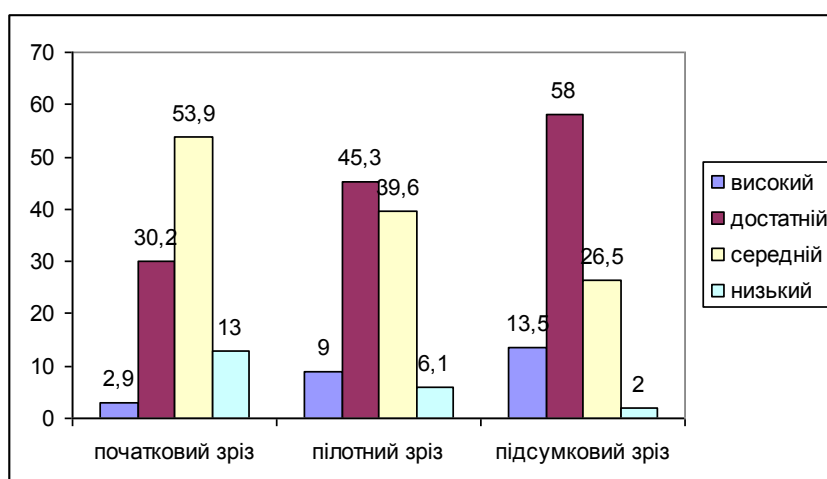

Рис. 2. Динаміка рівня сформованості художньо-естетичної компетентності в експериментальній групі

Отже, в експериментальній групі прослідковується більша динаміка сформованості художньо-естетичної компетентності. На 10,6 % збільшилася

кількість студентів експериментальної групи, що перейшли на високий рівень сформованості художньо-естетичної компетентності (в контрольній групі динаміка таких студентів становила лише 2,0 %), в експериментальній групі на 27,8 % збільшилася кількість студентів, що перейшли на достатній рівень сформованості художньо-естетичної компетентності, проти 10,7 % студентів контрольної групи. Проте, в експериментальній групі ще залишилося 2% студентів, що мають низький рівень, а в контрольній таких студентів – 7,8 %.

Таким чином, впровадження розробленої нами технології формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва сприяло усвідомленню ними важливості декоративно-ужиткового мистецтва для самостворення як художника і як педагога, для своєї майбутньої професійної діяльності, розвитку відчуття художньо-естетичних цінностей, постановці адекватних цілей. Студенти оволодівають рефлексивною поведінкою, яка виявляється в тому, що більшість з них у процесі виконання практичної роботи в матеріалі за темою та по її завершенню аналізують хід та результати роботи, процеси прийняття рішень щодо засобів створення художнього образу. Майбутні вчителі виявляють готовність до перетворення та вдосконалення своєї художньо-творчої діяльності та професійного зростання, оволодівають системою прийомів самореалізації і розвитку індивідуальності в межах професії (як художника і як педагога).

Висновки. Формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва у процесі вивчення декоративно-прикладного мистецтва є ефективним у разі впровадження технології її формування, що передбачає реалізацію таких етапів: ціннісно-орієнтаційного, інформаційно-пізнавального, інтерпретаційного, рефлексивного, особистісно-розвивального. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо в конкретизації системи завдань, що пропонуються на кожному етапі технології з урахуванням регіональних особливостей національної культури.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кондрацька Л.А. Теорія і технологія культурологічної підготовки майбутніх учителів художньо-естетичних спеціальностей / Людмила Анатоліївна Кондрацька: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Тернопіль, 2004. – 40 с.

2. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. - № 10. – С. 3-10.

3. Орлов В. Ф. Професійне становлення майбутніх вчителів мистецьких дисциплін: теорія і технологія / Валерій Федорович Орлов / АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти / І.А. Зязюн (заг.ред.). – К.: Наукова думка, 2003. – 263 с.

4. Пастухова Ю.А. Художньо-естетичне виховання студентської молоді в цілісному педагогічному процесі університету / Юлія Анатоліївна Пастухова: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. – теорія та методика виховання. – Луганськ, 2009. – 20 с.

5. Сова М.О. Інтеграція художньо-культурологічних знань у системі професійної підготовки вчителя гуманітарних дисциплін / Маргарита Олександрівна Сова: Автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – К., 2005. – 43 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Гарбузенко Лариса Володимирівна – старший викладач кафедри хореографічних дисциплін, образотворчого мистецтва та дизайну Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів – формування художньо-естетичної компетентності майбутніх учителів образотворчого мистецтва, декоративно-ужиткове мистецтво.